

ÅRSSKRIFT 2019

Udbyover sø

HAVNDAL EGNSARKIV

Indholdsfortegnelse

	Side
Pensionistorkestret	3
Havndal Børnehave	9
Skolehistorie før 1900	13
Nyt fra bestyrelsen	24
Kongevejen	25
Elna og Søren Frederiksen	29
Arkivets kontaktoplysninger m.m.	32

Alle fotos i årsskriftet er arkivets egne.

Pensionistorkestret i Havndal

Orkestrets startede i det stille med, at 2 vennepar, Marna og Erling Juncher, Ditte og Poul Ahm, Udbyover, mødtes en aften om ugen. Damerne spillede kort, og Erling og Poul forsvandt ind på et værelse, og så fik den 'hele armen' med violin og harmonika!

I nogle år spillede de til børnenes juletræsfest i Udbyover. En dag blev de spurgt, om de ville spille til morgensang til et sølvbryllup i Hadsund. Det næste var til et sølvbryllup i Kastbjerg.

En eftermiddag spillede de på plejehjemmet Åbakken i Ø. Tørslev til en afskedsfest for én af de ansatte på hjemmet. Det gik så fint, at Erling og Poul flere gange efterfølgende var på hjemmet for at underholde beboerne. Sommetider var præsten der også, og så skulle der synges!

- Det var heldigt, at det var sange, vi kendte, fortæller Poul.

- Nu spiller I, sagde præsten, så synger jeg for!

- Da vi havde spillet til sangene, måtte vi selv bestemme, hvad vi ville spille resten af eftermiddagen.

- Der var lige et sølvbryllup mere, hvor vi spillede til morgensang, fortæller Poul, det var til Lisbeth og Calle Erikstrups sølvbryllup på Mortensminde!

Året er 1985. Nu er Bernhard Petersen, også Udbyover, gået på pension. En dag kom han og spurgte, om Erling og Poul ikke ville være med til at oprette et pensionistorkester. Det blev de tre venner hurtigt enige om, og en tirsdag kørte de ud i Hallen, hvor de vidste, at pensionisterne mødtes hver tirsdag. Bernhard havde aftalt med halbestyrer Chr. Bach, at de måtte være i mødelokalet. Margrethe Pedersen, Havndal, som underviste i klaverspil, havde Bernhard snakket med. Hun ville også gerne være med, og så var de fire til at starte. Margrethe spillede på melodika, Bernhard og jeg på harmonika og Erling violin. - Vi sad og øvede på en sang, da døren gik op og Ingvard Møller, Havndal, kom ind og satte sig, fortæller Poul.

Han lod til at være vældig interesseret, og Bernhard spurgte ham:

- Spiller du, Ingvard? – Ja, jeg spiller lidt violin, svarede han.

- Kan du så komme hjem efter den, sagde Bernhard.

Og så var han på vej hjem efter violinen.

Endnu et medlem til orkestret kom til, og det var Jens Bregendahl, Skrødstrup, der spillede violin. Nu var de seks mand, tre violiner og 3 harmonikaer. Margrethe havde nemlig også fået en harmonika.

Pensionistorkestret blev dannet den 17. september 1985 med følgende medlemmer:

Fra venstre: Erling Juncher, Jens Bregendahl, Poul Ahm, Bernhard Petersen, og siddende Margrethe Pedersen. Ingvard Møller var fraværende ved denne lejlighed.

Mandag var øvedag. Til at begynde med foregik det hos Margrethe. Om tirsdagen mødtes pensionisterne i Hallens cafeteria, og en dag gik orkestret på besøg i cafeteriet, hvor de blev så godt modtaget af Pensionistforeningen, der dengang havde Niels Anker som formand, at det snart blev sådan, at orkestret hver tirsdag kom i Hallen og spillede for pensionisterne. Sangbøgerne blev fundet frem, og Anne Thorsen sang for.

- Nu skulle vi finde ud af, hvordan vi kunne få det til at fungere, fortæller Poul.

- Margrethe spurgte, om der var nogen, der spillede efter noder. Ingvard gik til undervisning en gang om ugen i Hobro. Erling og jeg spillede en del efter noder. Bernhard spillede udelukkende efter gehør.

- Ingvard havde en del melodier. Det havde Margrethe også. Erling og jeg havde også en samling melodier. Og jeg havde desuden alle bind af *Lystige Viser*. De melodier, vi kunne bruge fra *Lystige Viser*, ville jeg godt skrive over på nodepapir, og så kunne vi få dem kopieret og sat i ringbind. Da vi havde spillet sammen i et år, havde vi 230 melodier!

Fra v.: Ingvard, Margrethe, Erling, Poul og Bernhard i 1986

- Bernhard spillede også på savblad, og en rumsterstang havde han lavet! Så der var rav i den, når vi spillede *Smedens Polka*. Den havde vi gjort til vores kendingsmelodi.

- En gang om måneden var der fest i Estraden. Så underholdt vi indtil kaffetid. Efter kaffen var der bankospil, og når det var slut, gav vi et par numre mere. Vi sluttede altid af med *Skuld' gammel venskab rein forgo'* og til allersidst: *Vi ses igen!*

Året er 1986. Nu begynder der at komme bud efter orkestret andre steder fra. Åbakken i Ø. Tørslev, Bernadottegården i Hadsund, Sødisebakke i Mariager og plejehjemmet i Harridslev.

En eftermiddag gik turen til Hem præstegård med underholdning for sognebeboere og menighedsråd i konfirmandstuen. Engang tog orkestret til Assens og underholdt pensionisterne dér; til plejehjemmet i Hadsund.

Spillede også på Landgangen i Mariager til en rund fødselsdag samt til flere runde fødselsdage i omegnen.

I Estraden til Ingvar's 75 års fødselsdag i 1989.

Fra v.: Bernhard med rumsterstangen, Margrethe, Jens, Poul og Erling

- Når orkestret var ude og spille til fødselsdage og sølvbryllupper, tog vi penge for det, fortæller Poul. Til pensionistforeninger og plejehjem fik vi kørslen betalt og en flaske vin til hver.

Året er 1990. Poul fortæller: - I 1990 havde vi 6 amatører spillet sammen i 5 år, og vi blev enige om, at vi skulle holde en lille fest, som blev holdt hos Margrethe. Formanden for Pensionistforeningen, Niels Anker, omsorgsdamen Anne Thorsen og hendes mand Jens Christian blev inviteret. Bernhard, Jens, Erling og jeg havde vores koner med. Ingvard var single.

- Efter den gode middag og kaffen snakkede jeg med Ingvard. – Nu har vi så haft 5 års jubilæum. Så må vi se, om vi også skal have 10 års jubilæum.

- Det skal vi ikke, sagde Ingvard.

- Og det sagde han så bestemt, som om han var klar over, at så længe levede han ikke. Der gik et par år, og vi havde ikke længere Ingvard. Han blev begravet fra Dalbyover kirke. Anne Thorsen havde spurgt, om vi måtte spille *Altid frejdig* i kirken.

Det måtte vi gerne, og det blev Margrethe, Erling, Jens og jeg, der spillede. Bernhard havde ikke lyst til at være med, men bagefter sagde han, at det lød rigtig godt!

Da Aldershvile blev ombygget/udvidet i 1992, flyttede pensionisterne fra Hallen over på hjemmet i lokalet, der fik navnet *Lysthuset*. Her spillede orkestret mange gange til forskellige arrangementer.

Nye medlemmer kom til orkestret: Vagn, der spillede harmonika, Svend Åge Thomsen fra Havndal, der spillede på elorgel, og Erling Rasmussen, også fra Havndal, og som spillede på savblad. Så var der 8 medlemmer, men det varede ikke så længe, for de 3 nye ville have betaling for at spille ude og det ville de gamle ikke! Så lavede de 3 deres eget orkester, der kom til at hedde *Assens Trio*.

I årene 1990-1999 spillede orkestret mange gange på plejehjem og i pensionistforeninger i Ommersyssel; i forretningen hos købmanden i Gjerlev en eftermiddag op til jul, hvor der kom mange kunder; på Lyshøj Mølle for pensionister, der var inviteret til at se møllen, en livlig eftermiddag, hvor der blev sunget med på melodierne. En lørdag eftermiddag inviterede Udbyneder Borgerforening orkestret til at spille, og det foregik uden for købmanden, hvor der var stillet borde og bænke op. Der kom mange mennesker, og medens de sad og fik kaffe, spillede orkestret for dem i et par timer.

3 år i træk spillede orkestret Grundlovsdag på Lyshøj Mølle. Dejlige eftermiddage ude i det fri med grundlovstale og sange. Efterfølgende kaffebord inde på møllen med mere musik.

- En aften var vi på Hotel Postgården i Mariager, fortæller Poul, til musikaften. Der var flere pensionistorkestre, og vi skulle så skiftes til at spille. Der var også underholdning med sang og optræden med folkedans. Til slut spillede vi alle sammen *Samsøvalsens*. Det var en rigtig god aften.

- Hvert år op til jul var kommunen vært ved et arrangement for pensionisterne i Estraden i Havndal. Der var fuldt hus! Efter kaffen kom Lucia-pigerne syngende ind i salen og fru Fuglsang spillede til. Endnu en sang med pigerne. Så var det os, der skulle underholde resten af eftermiddagen.

Jens Ejner Nørgaard og Laurids Lauridsen (Lause) her ved Bernhard Petersens 80 års fødselsdag i 1998.

I denne periode op til 1999 sluttede Jens Ejner Nørgaard og Laurids Lauridsen (Lause) sig til orkestret ved forskellige arrangementer, f.eks. ved indvielse af tilbygningen til Aldershvile i 1992, og det gjorde det kun mere festligt at spille så mange sammen.

- Hen på efteråret 1999 ville Erling ikke mere. Han døjede med sin hørelse. Han blev dog ved med at komme hen til os om tirsdagen, når vi var på hjemmet. Jens sagde en dag til ham: - Du kunne da godt tage violinen med. Så går tiden da bedre. – Den går alligevel, sagde Erling! Så var der ikke mere snak om det.

- Da det blev vinter, holdt Jens også op. Det blev for langt for ham at køre fra Mariager i de mørke aftner. Så var vi kun 3 tilbage, og vi kom kun på hjemmet og tog ikke ud at spille mere andre steder.

- Det var efterhånden også 15 år siden, vi startede. Jeg holdt ud 1 år mere, så sprang også jeg fra. Så var der kun Bernhard og Margrethe til at spille på hjemmet, og det blev ikke til så meget. I 2001 døde Bernhard og i 2002 døde Margrethe.

- Så var det slut med Havndal Pensionistorkester!

- Jeg tænker tit på alle de gode timer, vi har haft sammen, slutter Poul.

Kilde: Poul Ahm's erindringer fra 2010.

Havndal Børnehave - en epoke er slut

Sidst i juni måned 2018 lukkede Havndal Børnehave. Da var alle børnene flyttet til nyindrettede lokaler i børnebyen på Havndal skole.

I 1969 iværksatte Røde Kors Kredsen for Havndal og Omegn en undersøgelse vedrørende behov for en børnehave i den daværende Udbyneder-Kastbjerg kommune. Resultatet af undersøgelsen var så positivt, at man fandt anledning til at sende det til sognerådet til udtalelse. Herfra erkendtes, at der var behov for en børnehave i kommunen, gerne opført som selvejende institution.

Røde Kors Kredsen indkaldte til et offentligt møde på Havndal Kro den 30. september 1969 med henblik på muligheden for at stifte en børnehaveforening.

Året efter, den 5. oktober 1970, afholdtes stiftende generalforsamling på Havndal Kro for Havndal Børnehaveforening med det formål at etablere og støtte Den selvejende institution Havndal Børnehave.

Arbejdsudvalget til stiftelse af Børnehaveforeningen bestod af jordemoder Kirsten A. Petersen, lærer Inger Vissing-Jørgensen, kommuneassistent Karen Stegger Jensen, lærer Knud Vestergaard og bankbestyrer Ib Hansen (formand).

Bestyrelsen for Havndal Børnehaveforening kom til at bestå af 3 medlemmer, Ib Hansen, Inger Vissing-Jørgensen og Kirsten A. Petersen, og som skulle indgå i bestyrelsen for Den selvejende institution Havndal Børnehave.

Som suppleant for bestyrelsen valgtes købmand Søren Pilgaard Christiansen, og som revisorer valgtes proprietær Arne Østergaard, Charlottendal, tømrermester Leif Sommer med fru Inge Erikstrup Mortensen som suppleant.

Søren Pilgaard Christiansen indtrådte i bestyrelsen, da Kirsten A. Petersen rejste fra byen i 1971.

Til fremskaffelse af egenkapital til opførelse af børnehaven stillede Mariager byråd 3 byggegrunde á kr. 60.000 til rådighed, Havndal Borgerforening ydede tilskud og Børnehaveforeningen arrangerede mange forskellige tiltag med samme formål, bl.a. et stort møde i efteråret 1970

på Havndal Kro med paneldeltagerne godsejer Flemming Juncker og borgmester Erhard Jakobsen, Gladsaxe. Borgmester Ib Frederiksen var ordstyrer. Et tilløbsstykke uden lige! Kroen var stuvende fuld.

Foreningen stod nu for opførelsen af en børnehave med plads til 52 børn i alderen 2-7 år. Børnehaven blev indviet i august 1971, og den fik navnet ”Skovvang”, hvilket den dog aldrig blev kendt under – altid blot benævnt Havndal Børnehave.

Fra indvielsen: Fra venstre ses arkitekt Richard Larsen, Randers, bankbestyrer Ib Hansen, borgmester Ib Frederiksen og siddende Elsebeth Jørgensen.

Børnehaven, der var byens første og eneste, ligger på Rolighedsvej / Lærkebakken i den østlige del af Havndal og er placeret i et kvarter med plantager og marker omkring,

Fra indvielsen: Fra venstre Leif Sommer, Richard Larsen, en lille pige, Georg Jørgensen og Knud Vestergaard.

Den Selvejende institution Havndal Børnehave blev etableret. Bestyrelsen var sammensat af forældrerepræsentanter, et medlem valgt af Mariager byråd, og som nævnt repræsentanter fra Havndal Børnehaveforening. Det første byrådsmedlem var Niels Gade, Udbyneder, og den første kasserer Knud Vestergaard, som varetog dette job i ca. 35 år!

Den første leder af børnehaven var Elsebeth Jørgensen, der startede sammen med sin mand, Georg Jørgensen, netop uddannet børnehavelærer. Parret kom fra Albertslund.

Børnehaven havde fra starten i alt 9 medarbejdere, 6 uddannede børnehavelærere og 3 forpraktikanter (som det blev betegnet dengang). Den blev normeret til 52 børn, heraf 12 småbørn i alderen 2-3 år og 40 i alderen 3-7 år.

En annonce fra Randers Amtsavis den 25. august 1971 lød således:

Forældre se her!!

NU ER BØRNEHAVEN I HAVNDAL ÅBNET, og der er liv og glade dage hver dag fra kl. 6.30-17.00. Vi har endnu nogle ledige pladser, så Deres barn har en chance for at komme og være med i fælles samvær med andre børn.

Betalingen er: 300,00 kr. månedlig for de 2-3 årige

200,00 kr. månedlig for de 3-7 årige

Der er mulighed for hel eller delvis friplads, afhængig af familiens indkomster. – Ansøgningsskema udleveres i børnehaven.

De er velkommen til at ringe til os for nærmere oplysninger.

Med venlig hilsen

HAVNDAL BØRNEHAVE – tlf. (06) 47 03 97

Elsebeth Jørgensen

Ved børnefesten i 1974 deltog børnehaven med en vogn fuld af sørøvere og med Georg Jørgensen som spillemand.

Udbyneder sogns skolehistorie før 1900

Skolen i Udbyneder

Tiden før 1814

Af Heino Wessel Hansen

Undervisning af børn var temmelig ukendt på landet før 1700. Man skulle naturligvis have visse kundskaber for at blive kaldet til degn på landet, men ellers var der kun ganske få embeder i landsbymiljøet, der krævede evnen til at læse og skrive. Herskabet på herregårdene havde andre synspunkter på disse evner. For godsejeren og hans familie og ansatte var læse- og skriveevnen en nødvendighed og for mange også at kunne regne og have andre kundskaber. Det er svært at få blot et nogenlunde billede af, hvor stor en del af den øvrige danske landbefolkning, der omkring 1700 kunne læse, skrive eller regne, men i de sidste årtier af 1600-årene var der på enkelte godser – bl.a. Trudsholm – oprettet skoler, hvor der foregik forskellige former for undervisning af børn. De bevarede kilder giver dog ikke mulighed for at sige noget om læse- og skrivefærdigheden hos befolkningen på godserne Trudsholm og Overgaard.

Der er intet, der tyder på, at der har været nogen form for skole for bøndernes børn på Overgaard gods før 1700, men omkring dette tidspunkt synes interessen for undervisning af børn at ændre sig – i høj grad under påvirkning af pietismen. Fattigforordningen af 1708 påbød, at fattige børn skulle have undervisning på lige fod med andre, og at der skulle oprettes skoler på landet – dog uden at der fulgte penge med. Biskoppen i Aarhus stift sendte på baggrund heraf spørgsmål om forholdene i sognene med efterfølgende opfordring til at få oprettet skoler, hvor de ikke allerede fandtes.

Det ser ud til, at det har fået Frederik von Arenstorff til at oprette en skole i Udbyneder – sandsynligvis ved en fundats. Årstallet kendes ikke, men det er sikkert sket omkring 1710 og formentlig allerede da med skolestue i en bygning, der er sammenbygget med Hospitalet.

Hver bonde skulle levere en skæppe byg til læreren. Således er det nemlig angivet i indberetninger til Aarhus stift i 1716, så på det tidspunkt eksisterede skolen i hvert fald. Disse indberetninger var ønsket, fordi bisp og stiftslensmand på baggrund af 1708-forordningen

ville udforme et forslag til en skoleordning for hele landet. I Aarhus stift fandtes der i 1716 58 skolehuse, hvoraf de 30 var stiftet af adelige.

Ved taksationen af Overgaard i november 1733 angives det, at skolen og hospitalet, der havde plads til 6 lemmer, var i samme bygning, nemlig en bindingsværksbygning på 13 fag med tegltag, og at skoleholderen fik 6 rigsdaler og 1 tønne rug om året foruden korn og naturalier af bønderne. I 1772 beskrives skoleforholdene således: I Udbyneder er der bygget et skolehus i enden af Hospitalet bestående af 5 fag hus af egetømmer og teglhængt

Læreren får i løn årligt 6 rigsdaler (rd.) af herskabet på Overgaard, 3 rd. 2 mark af præsten og i korn 1 tønne rug årligt fra Overgaard, samt af hver bonde i hele sognet 1 skæppe byg årligt og fra Fuglsøgård korn svarende til, hvad der leveres fra 5 bøndergårde. Desuden leverer hver gårdmand i sognet et læs kærtørsv til skolen. Ligesom Hospitalet, der udgør 9 fag hus af egetømmer og er teglhængt, oprettede Jørgen Lykke til Overgaard 1577 et degneembede med fri bolig og noget jordtilliggende, hvilket blev bekræftet af Arenstorff i 1681, men selv om degne nogle steder fungerede som skoleholdere omtaler disse ældste fundatser intet om skole eller undervisning.

Mens der ikke kan være tvivl om skolens eksistens, bliver der sået tvivl om den fundats, der sikrer skoleholderen (degne eller læreren) løn for sin undervisning af børnene. 19. oktober 1830 krævede amtet nemlig dokumentation for en fundats af 22. marts 1741, efter hvilken etatsråd Frederik von Arenstorff årligt til Udbyneder sogns skole har givet 1 tønne rug og 6 rigsdaler. Hertil svarer Arenstorff, at der ham bekendt ikke eksisterer sådan en fundats – hverken på Overgård og heller ikke blandt de papirer, som findes hos præsten vedrørende kirken og sognet. Men her tager den gode godsejer fejl, for fundatsen kan i vore dage findes i det bevarede godsarkiv. Den gamle fundats er sikkert fornyet ved ejerskiftet efter etatsråd von Arenstorffs død den 7. november 1739, som fandt sted efter skoleforordningen af 23. januar 1739. Fra 1736 skulle børn konfirmeres efter en forudgående undervisning, og i 1739 indførtes undervisningspligt og betaling til læreren overalt på landet for dog straks efter at blive mildnet i sine krav.

Marts 1742 skriver amtet, at skoleforholdene i sognet kan forventes godkendt, når en nødvendig tilbygning til skolestuen er udført.

Kendskabet til 1700-årenes degne i Udbyneder må siges at være sparsomt, da deres kaldsdatoer endnu ikke kendes, og man kan kun gisne om, i hvilken grad de har stået for undervisningen i skolen.

Man skal også vide en hel del om børns vilkår i landsbyen, for at vide blot en smule om, hvilken effekt skolegangen kunne have.

Jens Jacobsen Boes var degn i Udbyneder, da han i 1716 i Ebeltoft blev gift med Marie Andersdatter af Elsegård. Han varetog degneembedet i en årrække, men næppe til døden indhentedede ham foråret 1736

Jens Jensen Udbye Skoleholder blev ifølge taksationen af Overgaard 1733 kaldet til lærer i Udbyneder sogn den 4. maj 1730. Han omtales også som Jens Skolemester. Kun 41 år gammel døde han i 1741 efterladende sig sin kone Margrethe Nielsdatter og fire mindreårige børn. Muligvis var han da allerede afløst af Ditlev Balthasar Eggers, der nævnes som degn i Udbyneder 1736. Han havde været skoleholder i Viborg og rektor i Hobro. Han døde sensommeren 1748 omkring 68 år gammel.

Hvem der de næste 10 år varetog degne og skoleholderembedet vides ikke bestemt, men fra 1757 beklædte Søren Pedersen Kragh degneembedet. Hans død indtraf allerede i 1761, og også han efterlod sig en kone, Dorete Jacobsdatter, og tre små børn. Hans efterfølger Christen Pedersen Kragh fik heller ikke mange år i embedet, idet han døde i degneboligen den 26. marts 1768 50 år gammel blot tre uger efter at have mistet sin kone, men efterladende sig fire mindreårige børn.

De næste lærere holdt længere i embedet. I 1768 kaldtes den 33-årige Lars Sørensen til sognedegn. Da havde han allerede været skoleholder i 3¾ år. Efter 25 års gerning valgte han at gå på pension, og flyttede til huset på matr.nr. 41, hvor han døde i 1806.

Amdi Amdisen Worm fik så den 14. august 1793 bispens konfirmation som degn til Udbyneder og Kastbjerg sogne og blev af etatsrådinde v. Arenstorff til Overgaard kaldet til skoleholder for Udbyneder sogn. Han havde været organist i Mariager fra 1784 og fungerede også som sådan, da han i 1790 kom til Udbyneder. Worm var født i Aarhus som søn af den kendte orgelbygger, Amdi Worm. Han tog

bolig i degneboligen og fungerede i sine to embeder til sin død den 7. maj 1820 efter alvorlig sygdom.

Kirken må da have haft orgel i Worms tid, for han angives også her som organist. I vinteren 1801 havde han Jens Larsen, søn af forrige degn, som substitut.

Worms samtid var en periode med store forandringer i sognet, dels forårsaget af udskiftningen af fællesskabet i Udbyneder og Udbyover i 1796 og 1797, dels ved at flere gårdmænd og husmænd var blev selvejere og nogle gårde blev flyttet ud af landsbyerne. Helbred og et voksende antal skolebørn fik i maj 1815 Worm til at antage seminarist fra det første seminarium i provinsen »Bernstorffsminde«, Peder Larsen Krag, til at undervise sognets børn.

Han var sikkert sognets første uddannede lærer. Skolestuen i Udbyneder var ved den tid på ca. 40 m² med to dertil hørende kamre og stadig tilbygget hospitalet, men både skolen og degneboligen trængte til istandsættelse, hvilket skete 1821.

Distriktsskole med uddannede lærere

Kragh overtog begge Worms embeder, men døde allerede den 8. januar 1822, og da var Jens Nielsen allerede antaget som skolelærer og kirkesanger. Han var født i Seest sogn i Ribe amt som søn af en husmand uden jord og dimitterede formentlig med 3. karakter i 1815 fra Vesterborg præstegårds Seminarium. Embedet i Udbyneder fik han sikkert kun mod at gifte sig med enken efter afdøde lærer Peder Larsen Kragh, Ida Charlotte Sophie Møller, og påtage sig forsørgelsen af hendes fire børn. Jens Nielsen var meget musikalsk og virkede også som organist. Han boede i degneboligen matr.nr. 3 til han tog sin afsked som lærer i 1857.

Længe forinden havde han anlagt en have i lergraven matr.nr. 15b af Udbyneder, hvor han efteråret 1857 byggede et hus til sig selv, et til 2 køer og et til sønnen Mathias.

Skolen blev brandforsikret særskilt i 1817, hvor der var gennemført en nyordning af skoleforholdene ifølge skoleloven af 1814

Udbyneder skole fra perioden 1905-1910

Formentlig blev der i 1855 bygget en grundmuret bygning på 4 fag til den gamle skole. Jens Niensens efterfølger, den 25-årige Frederik Jørgensen, var født i Ketting på Als, og blev fast ansat som lærer den 1. december 1856, en stilling som han varetog til 1901. Han dimitterede fra Skaarup seminarium i 1854 og kom til Udbyneder fra Fyn.

Der er en beskrivelse af skoleforholdene i 1858. Da var det en skole med 90 børn. Lønnen er ca. 400 rd. foruden de tidligere nævnte 6 tønderrug og 28 tønnder byg. Dertil kommer lønnen for kirketjenesten samt brændsel efter anordning. Kirkens orgel spilles uden løn. Han har fribolig i degneboligen, der angives som gammel men rummelig og nær kirke og mølle. Til den hører 6 tønnder land, som lå 700 m borte, og en eng, og han har 2 køer og 6-8 får. Skolen ligger 125 m fra hans bolig og har to læsestuer, da der om vinteren holdes en ueksamineret person til at læse med nederste klasse. Vand savnes og må hentes i præstegården 125 meter borte.

Frederik Jørgensen fik snart titlen førstelærer, da der i 1863 antoges en andenlærer, Rasmus Møller Sidenius, fordi skolen nu havde tre klasser. Han var ugift og boede i skolebygningen, men blev senere gift.

Den 22. august 1892 døde Sidenius. Samme år, den 6. juni, brændte en stor del af landsbyen, bl.a. hele området ved kirken og hospitalet, og også skolen fuldstændigt. Hospital og skole blev genopbygget på samme sted, hvor de havde stået.

Udbyneder skole

I slutningen af 1870'erne begyndte man at ansætte hjælpelærerinder. Blandt dem kan nævnes Dorthea Jørgensen omkring 1880 og Kirstine Saaby omkring 1890. Ved århundredeskiftet var skolen kommet ind i en ny tid, hvor mange forhold ændrede sig. Endnu en tid bestod lærerstaben af to lærere og en lærerinde, hvor førstelæreren også var degn med fri bolig i degneboligen, mens de andre lærere ofte boede i skolen. De ændringer, der i de sidste par årtier var sket i samfundet, gjorde sig også gældende i Udbyneder, og de stillede nye krav til skole, lærer og undervisning. Det vil være langt lettere for nutidens læsere at sætte sig ind i 1900-årenes skoleforhold, men de hører til en anden historie, der ikke vil blive beskrevet her.

Skolen i Udbyover under private former

Ligesom udskiftningen af fællesskabet betød store ændringer af Udbyneders bønders levevis og tænkemåde fik den også vidtrækkende betydning for bønderne i Udbyover, da samme hændelse overgik dem i 1797. En følge af de ændrede forhold i landsbyen var en vis forståelse for vigtigheden af læse- og skrivefærdigheder og et antageligt kundskabsniveau. Der er ikke fundet dokumenter, der fortæller, hvordan man nåede til enighed i landsbyen om at få oprettet en privat skole, og hvordan man fandt en lærer til den, men de ret trange kår i skolen i Udbyneder har nok spillet ind.

Den private skole blev oprettet ved at leje et af de huse, som Arenstorff til Overgaard ejede i Udbyover – måske ved matr.nr. 40 – og ansætte den 28-årige Mads Nielsen i Tørring som skolelærer.

Skoledistriktet omfattede Udbyover, Klattrup, Fuglsøgård og Stejlbjerg, og bønderne forpligtede sig til at dyrke den jord, der var blevet udlagt som skolelod. Mads Skoleholder synes hurtigt at være blevet en populær person blandt beboerne i Udbyover, men der kendes intet til hans undervisning. Ved den tid havde mange – både bønder og husmænd – en dagligdag, hvor der tit var brug for børnenes arbejdskraft. I slutningen af 1812 valgte skoleholderen at flytte med sin familie til Råby, hvor han fortsat benævnes skolelærer, og Christen Lindberg blev i begyndelsen af 1813 ansat i hans sted.

Mens det tilsyneladende ikke voldte problemer at tilpasse forholdene i Udbyneder efter 1814-loven om almueskolevæsenet i Danmark, der indførte undervisningspligt for alle børn mellem 7 og 14 år, gav lovens indførelse i Udbyover anledning til længere tids diskussioner: Den private skole måtte gøres til kommunal skole, og der måtte ansættes en uddannet lærer. Man var i tvivl, om Christen Lindberg var tilstrækkelig kvalificeret til at kunne ansættes som lærer i den nye skole og indstillede ham til afskedigelse ved udgangen af september 1816

Tiden var imidlertid vanskelig med stor fattigdom, så man måtte etablere Udbyover skole under de bestående forhold, og vælge at kalde Christen Lindberg til dens lærer. Lindberg fik bolig i matr.nr. 47 (Udbyovergade 14), og her blev der også holdt skole de følgende år.

Et notat fra tiden giver et klart indtryk af vanskelighederne ved at få skolen til at fungere: »Mange fattige Beboere drive deres Gaarde ved Hjælp af deres Børn, og næsten alle ere i dette Sogn aldeles uundværlige til Kreaturenes Vogtning.

Uden Anvendelse af de strengeste Midler kan de større Børn aldrig her bringes til deres Skolegang.«

Den private ejendom burde snarest erstattes af en anordningsmæssig Skolebygning med udhus og have, men ellers var forholdene for læreren ordnet således, at jorden havde han skattefrit, idet bønderne betalte skatten og holdt huset i god og beboelig stand. Desuden skulle gårdmændene gøde, pløje og harve hans jord »til rette tid« og levere tørv, mens husmændene betalte 2 - 4 skilling ugentligt. Der var omkring 40 børn i skoledistriktet.

I 1824 bygges der et fag til huset og skolestuen udvides. En oversigt over skoleforholdene i Udbyover i 1831 viser, at forholdene ikke er så ringe endda. Der er 22 børn i 2. klasse og 13 børn i 1. klasse. Skolebygningen er et hus tilhørende kammerherre Arenstorff. Skolestuen er god, men dog ikke anordningsmæssig. Af beboerne er der udlagt 4 tønder land til lærerens brug. Hans årsløn er 10 tdr. byg, 6 tdr. rug, 10 tdr. byg efter kapiteltakst, mens brændsel og fourage udredes efter ligning af sognets beboere.

Siden 1824 benyttes den såkaldte indbyrdes undervisning, og gymnastik er under indførelse. Læreren, Christen Lindberg, er 55 år, og er ikke seminarist, men han har i omtrent 20 år været lærer ved denne forhen private skole. Han viser megen flid og godt forhold, men den nyere undervisnings indhold falder det ham vanskeligt at fatte. Det var et ønske, at læreren kunne gives mulighed for undervisning i gymnastik.

Ved skolemødet den 8. oktober 1842 behandlede man provst Dahlerups ønske om skolelærer Lindbergs afgang som lærer for skolen, men det ville dog tidligst kunne ske næste sommer

Ved det næste møde den 9. november 1843 blev Chr. Lindberg betegnet som gammel og uduelig, men han var villig til at antage en substitut. Måske skulle de større børn undervises på hovedskolen i Udbyneder om vinteren.

Imidlertid var en ung mand, Christen Mortensen, født i 1823 i Gammel Havndal, i 1843 dimitteret fra Lyngby Seminarium med karakteren »Meget duelig«, og han ansættes til at stå Lindberg bi i undervisningen. Da Christen Lindberg døde 70 år gammel den 26. august 1844, blev Christen Mortensen konstitueret som hans afløser, men det blev ikke ham, der fik kaldet foråret 1845, men Christen Pedersen, der var lærer i Kærby skole. Christen Mortensen kom ikke til at vente længe på en stilling. Den 1. september blev han kaldet til lærer og kirkesanger i Kærby.

Den anordningsmæssige skole bygges

Christen Pedersen var født i 1813 i Øster Tørslev og dimitteret fra Lyngby seminarium 1839 og begyndte sin lærergerning i Udbyover maj 1845. Tiderne var nu blevet meget bedre, og **i 1846 stod en ny Udbyover skole** færdig. Stuehuset var bygget i grundmur med stråtag, og her var der bolig til læreren samt skolestuer. På grunden var der desuden et udhus en have. I 1859 angives lærerens jordtilliggende til 8 tønder land med en noget sandet jord og en eng, og han holdt en hest, 3 køer og nogle får. Lønnen bestod dels af rede penge dels af rug, byg og andre naturalier. Ved den tid var der i skoledistriktet 50 børn i den skolepligtige alder. Hver søndag skulle læreren møde i kirken for at lede sangen. Den 1. november 1859 forflyttedes Christen Pedersen til Vinstrup.

Udbyover skole ca. 1860

Lærer Svend Rasmussen, der blev skolens næste lærer, var født i 1832 i Nebstrup i Vindblæs sogn og døde efter kun et år i embedet den 23. december 1860 28 år gammel. Efter årsskiftet blev Jens Christiansen Kruse, der var lærer i Ebeltoft landsogn, forflyttet til embedet i Udbyover, for allerede sommeren 1863 atter at blive forflyttet; denne gang til Krarup. Han var født i 1837 i Grønfeld på Mols og i 1856 dimitteret fra Lyngby seminarium. Til at følge ham som lærer blev Peder Pedersen udvalgt blandt seks ansøgere til embedet. Han var født i Bode i Ørsted sogn i 1830, uddannet ved Lyngby seminarium og lærer i Pindstrup.

Pedersen var aktiv i det samfund, han levede i. Ældre kilder hælder til den anskuelse, at han var drivkraften i dannelsen af Udbyneder Sogns Spare- og Laanekasse, der blev dannet 4. april 1871 med første kontordag den 1. maj 1871 i skolebygningen, og den havde lærer Pedersen som formand og bogholder. I sparekassens jubilæumsskrift ved 100-året angives det, at læreren også var ligsynsmand, og at han rådede over en skolelod på ca. 10 tdr.land, som blev drevet af egnens bønder, samt at han holdt 6-7 køer. Pedersen var gift med Dorthe Kirstine Andersen, og når udenbys kunder kom til sparekassen, måtte

de jo »bede« (hvile) og have kaffepunch m.v. hos lærerkonen. Sparekassens kontordag blev holdt på skolen til 1890's begyndelse. Pedersen var enelærer på skolen indtil 1893. Han døde som lærer 64 år gammel den 12. maj 1895 og blev begravet i Udbyneder.

Skolebillede fra Udbyover skole fra perioden 1896-1901 taget ved nabogårdens lade af fotograf Marie Olsen, Havndal.

Havndals hastige udvikling var den væsentligste årsag til en vækst i børnetallet, så man måtte overveje, hvordan der kunne skaffes plads til de mange elever og flere lærere. Resultatet af overvejelserne blev en helt ny skolebygning, som blev opført i Havndals østlige udkant og stod færdig i 1900.

I den gamle skole i Udbyovers sidste år var Julius Martin Jørgensen lærer.

Han var født Esbønderup sogn og kom fra Nørup, da han i 1893 blev ansat. Da den nye skole nærmede sig sin fuldførelse, blev Jørgensen førstelærer, mens Rasmus Laursen, der var født i Ørum i 1873 blev ansat som andenlærer den 21. december 1899. Han kom til skolen fra en lærerstilling i Horsens.

Endvidere blev der ansat en forskolelærerinde, Ane Marie Kirstine Kjærgaard, født 20. september 1870 i Galten sogn, og hun var kommet fra Nørre Nebel i 1897. De dannede det hold, der rykkede ind på den nye skole. Dermed var perioden som enelærerskole afløst af en helt anden tid, hvor forholdene nærmede sig byskolens.

Kilder: Artiklen bygger især på oplysninger fra forskellige dele af Overgårds godsarkiv suppleret med mange oplysninger fra kirkebøger og folketællinger samt forskellige hjemmesider på nettet. Desuden er brandforsikringsarkivalier benyttet og artiklen:

Joakim Larsen: Landsbyskolerne i Aarhus Stift 1716 og et samtidigt Forslag til en almindelig Skoleundervisning. (Aarbøger udg. af Hist. Samf. f. Aarhus Stift IX; 1—28.) 1916. Siderne 4, 13 og 16

* * * * *

Nyt fra bestyrelsen

På Arkivets generalforsamling den 27. marts 2019 gik Lilian Christensen på pension. Lilian har beskæftiget sig med lokalhistorie i næsten 40 år og var med til at stifte 'Egnsarkivet for Udbyneder-Kastbjerg sogne' i 1992. Lilian har været i bestyrelsen i 25 år. Tak for indsatsen!

Som nyt medlem i bestyrelsen valgtes Hanne Stegger Sørensen, Havndal. Vi glæder os til samarbejdet!

Kongevejen

Hvorafor kommer så det pompøse navn på en vej i Havndal? Jo, det fortælles i følgende historie, at kong Christian III (regent 1534-1559) i 1542 foretog en rejse, der netop gik gennem Udbyover og en strækning syd for det nuværende Havndal.

Det bemærkes, at det var under kong Christian III's regeringstid, at der i 1534-1536 var borgerkrig i Danmark, nemlig 'Grevens Fejde', og én af regentens mest afgørende handlinger var gennemførelsen af reformationen i 1536.

En 'kongelig' historie

Genfortalt af Julius Møller
Udbyover (1902-1995)

Efterfølgende skal nærmest være at betragte som en udvidet kommentar af, hvad gårdejer Aage Sørensen, Mellerup, har fortalt om en rejse, som kongen foretog i året 1542.

Kongen er Christian III, som netop på det tidspunkt, 1542-43, havde flyttet Det kongelige Kancelli til Holstebro, hvorfra det var mere praktisk at føre de vanskelige forhandlinger med habsburgeren, kejser Franz I og Nederlandene, forhandlinger som resulterede i krig mod Nederlandene i ledtog med Franz I.

Et udsnit af rejsen gik fra Aalborg til Aarhus. Det var herredsbondernes pligt uden betaling at befordre kongen og hans følge, og dertil havde kongens foged, Axel Juul, rekvireret 150 vogne til at fragte rejseselskabet fra Aalborg til Mulbjerg ved Dokkedal 2. pinsedag, 29. maj 1542.

Næste skift var fra Hurup til Nødenæs Sund, og det arrangeredes af Mattis af Mariager og fogeden i Hinsted herred.

Men hvorfor ville kongen den besværlige vej over Lille Vildmose og langs den formentlig temmelig øde strækning langs havet mod Mariager Fjord? Ydermere når kongen selv havde heste med?

Det hedder i beretningen, at kongens heste samme dato skal gå til Rold, og Erik Banner dér sørge for frit at yde mad og øl til staldkarlene og hø og halm til hestene. Dagen efter til Hobro også med nattehold, det samme i Randers. Det sidste træk fra Randers til Aarhus gennemførtes uden nattehold. Umiddelbart synes det, at de kongelige heste og staldkarle har haft det mere bekvemt end det øvrige rejsefølge.

Der er intet her oplyst om, hvordan provianteringen af kongen og hans følge foregik på sådan en tur. Har de haft mad med fra Aalborg? Eller havde de selv køkkenet med? Kan det tænkes, at befolkningen bød på en bid brød, et krus øl og en dram efter som rejseselskabet kom frem?

Imidlertid nåede man til Nødenæs Sund ved Als Odde, hvor der dengang var færgefart over Mariager Fjord. Det må have været en stor dag for færgemanden, måske nok mere arbejdsmæssigt end økonomisk!

Jørgen Lykke til Overgaard har man ikke besøgt, for han påbegyndte først sin karriere som godsejer 3 år senere i 1545.

Om der var kro (bedested=*hvilested*) i Udbyneder på dette tidspunkt, oplyses der ikke noget om, men ca. 200 år senere, 6. april 1740, har Christian VI givet Frederik von Arenstorff bevilling til at drive kro der i byen.

Hvis det kongelige rejseselskab har overnattet i Udbyneder, har der nok været en urolig aften. Et fingerpeg derom har vi dog fra en skrivelse, der udgik til en vis Søren Jensen – en af dem, der skulle tilrettelægge rejsen – og hvori bl.a. står: ...'at Han retter sig efter at fly Kongelig Majestæt nogen underholdning udi Udbyneder, om vi ville æde dér'.

Formentlig har nævnte Søren Jensen udført sit hverv til kongens tilfredshed, så denne dagen derpå har kunnet fortsætte rejsen ad den gamle vej (senere kirkesti) vest om Udbyneder kirke over Gildhøj, øst om Udbyover sø og op gennem **Gedgyden** ind i Udbyover.

Den sidste strækning **fra Gildhøj til Udbyover**, kaldet Gedgyden, henligger endnu i ca. 18 alens bredde og udlejes af Udbyover Bylaug til fordel for den lidt slunkne fælleskasse.

Igennem Udbyover by kan der have været to muligheder, nemlig nord eller syd om gadekæret.

Det er nok det mest nærliggende at antage, at kortegen har passeret nord om gadekæret, forbi den gamle kirketomt op gennem slugten, kaldet Hamborg, videre et stykke ad Kongevejen igennem det, der dengang var Udbyover hede (*nuværende: syd for Havndal by og stadion*), indtil man drejede mod sydvest efter Dalbyover og Vinstrup og senere Gjerlev, måske ad Tønagervejen forbi Tinghøj.

Slugten kaldet Hamborg set fra Udbyover mod vest

Da det imidlertid var fogeden i Gjerlev, der skulle bestille vogne fra Nødenæs Sund til Hald, og da han sikkert har udført dette hverv tilfredsstillende for kongen, kunne vi fra de nordlige sogne passende svinge med hatten og ønske **GOD REJSE!**

Elna står i køkkenet

Elna Frederiksen har lavet kold fiskeanretning, steg og fromage til mange konfirmationer og sølvbryllupper i de 25 år, hun og manden, Søren, har stået for mad og servering. Og selv om hun nu er 73 og Søren to år yngre, er der stadig mange, der håber, at netop Elna vil være kogekone til deres gilde. Det afslører kalenderen tydeligt inde i dagligstuen. Men det er ingenting i forhold til tidligere, betror Elna hemmelighedsfuldt avisen, og Søren ryster på hovedet.

Elna og Søren bor i det husmandssted i Havndal, hvor Søren flyttede ind som fire-årig. I byen kender alle hinanden, men snakken er gået fra mund til mund om Elnas kogekunst, så parret er efterhånden kendt mange marker væk fra Havndal.

Elna fortæller, at folk ringer til hende i god tid, og snakker om, hvad der vil være en god ide til festen, hvor der tit kommer mellem 30 og 50 gæster. Og på egnen er det almindeligt, at Søren serverer fisk, steg eller svinekam og en eller anden fromage til dessert. Natmaden er koldt ta'selv-bord. Skrub-af suppen er ikke så populær mere – ligesom is-desserten, der også er kommet ud i kulden.

Det går jo altid

Elna har stået i køkkenet og lavet hundredvis af forskellige retter. Selv om det er svære retter, afskrækker det ikke Elna, forklarer Søren og fortsætter: Hun har ikke opskriften liggende på køkkenbordet, men folk kan godt få den alligevel, for hun har den derinde, siger han og peger på Elnas hoved.

- Bare jeg ved, hvad der skal i, så går det jo altid, siger Elna. Men det er tit de samme retter, der går igen. Jeg mener da også, at jeg laver noget ordentligt mad, ellers var der vel ikke så meget bud efter mig, siger hun lidt stolt. Dersom hun er heldig, skynder Søren sig at sige og begynder at grine.

Hjælp naboen med maden

For 25 år siden begyndte Elna som kogekone, da en nabo skulle bruge én til at lave mad. Og det var en selvfølge, at Søren skulle gå rundt med fadet. Fem år senere solgte Elna og Søren dyrene og jorden fra gården, og rørte i stedet mere i gryderne. Det betød en væsentlig ændring i deres liv, og de fik tid og råd til at rejse.

- Ikke fordi det giver de store penge, forklarer Søren, men fordi vi ikke bruger så mange penge. Vi har for eksempel aldrig røget cigaretter eller så'n. Vi rejser to-tre gange om året. Vi skal snart til Østrig med bus. Sidst var vi i Norge, og der kørte vi selv, siger han. Over bordet med den blomstrede voksdug hænger et europakort og et danmarkskort, og oven på et stativ ligger flere rejsebrochurer. Parret har fået mere tid til sig selv og rejseinteresserne.

- Det er efterhånden kun naboer og venner, vi hjælper. Og dem vil vi hjælpe, så længe vi kan holde til det, siger Elna.

- Spisestel, bestik og glas skal folk selv sørge for. Det er kun maden, vi har med at gøre. Det eneste, vi sommetider selv tager med, er en stor gryde. Ja, og kaffedåsen til os selv, fortæller Elna, der ikke lægger skjul på, at det faktisk er noget af det vigtigste. - Der er ikke noget værre, end hvis folk ikke har ordentlig kaffe, supplerer Søren. De maler selv kaffen nede i Brugsen, og både Elna og Søren mener, at vandet i Havndal har en stor del af æren for den gode kaffe.

Foretrækker kogekoner

- Folk kan godt lide at komme ud i køkkenet og snakke med mig og Søren. De kan næsten få maden, nøjagtigt som de vil have den. Og Søren kan servere den rygende varm. Det er nok det, der betyder, at folk foretrækker en kogekone frem for mad udefra, forklarer Elna.

Hvad er hemmeligheden bag din gode mad?

- Det er nok, at jeg smager sovsen og andre ting til i sidste øjeblik, inden Søren bærer maden ind til gæsterne. Og så bruger vi altid friske varer og laver alting selv, svarer Elna. Og så er der altid nok, indskyder Søren. Når han bærer de brugte tallerkener ud igen efter 45 mennesker og stiller dem til opvask, er det vigtigt, at der er plads i køkkenet. I forvejen står der jo også gryder, potter og pander.

Så får vi som regel én til at hjælpe med opvasken, siger Søren.

Men ingenting må stå i vejen, og det er somme tider bedst, at der kun er mig og Søren i køkkenet. Vi ved jo lige, hvordan det skal være, fortæller Elna.

Det værste for Havndals madglade indbyggere er, når Elna og Søren en dag kun vil lave mad til sig selv. For der er ingen afløsere på vej til at overtage det smagfulde job.

Kilde: Artikel i Amtsavisen 1. april 1989

Vil du vide mere om egnen og befolkningen, er du velkommen til at besøge:

HAVNDAL EGNSARKIV

Udbyneder - Kastbjerg Sogne
Vesterbro 1, 8970 Havndal
Tlf. 86 47 10 13

e-mail : havndal.egnsarkiv@mail.tele.dk
www.havndalegnsarkiv.dk

Find os også på

Vi har åbent hver torsdag fra
kl. 14 til 17 eller efter aftale.

Bestyrelse i Udbyneder-Kastbjerg Lokalhistorisk Forening:

Formand:	Inger Knudsen	86 47 00 59
Næstformand:	Kirsten Bugge	86 47 05 03
Kasserer :	Erik Bækgaard	86 47 04 21
Sekretær :	Kirsten Metzker	86 47 03 96
	Hanne S. Sørensen	25 12 01 80